

AHMET HAMDİ AKSEKİ SEMPOZYUMU

- SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ -

Bu sempozyum
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ve
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
ANTALYA İL MÜFTÜLÜĞÜ
iş birliği ile düzenlenmiştir.

08-09 KASIM 2013
A N T A L Y A

DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 1366

İlmi Eserler : 214

Yayın Yönetmeni

Dr. Yüksel Salman

Yayın Koordinatörü

Yunus Akkaya

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

Doç. Dr. Sabri YILMAZ

Tashih

Mahir Kılınç

Grafik & Tasarım

Ali Çınk

Baskı

Epa-Mat Basım Yayın Ltd. Şti.

(0.312) 394 48 63

2. Baskı, Ankara 2017

ISBN 978-975-19-6758-9

2017-06-Y-0003-1366

Sertifika No: 12931

Eser İnceleme Komisyon Kararı

12.04.2017/11

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: (0.312) 295 72 93-94

Faks: (0.312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Tel: (0.312) 295 71 53 - 295 71 56

Faks: (0.312) 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

AHMET HAMDİ AKSEKİ'NİN HADİSLERİ TERCÜME VE ŞERH METODU

("PEYGAMBERİMİZİN VECİZELERİ" ADLI ESERİ ÖRNEKLİĞİNDE)

Yrd.Doç.Dr. Mustafa CANLI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Tokat

Giriş

Diyanet İşleri Eski Başkanlarından Ahmet Hamdi Akseki, devlet adamlığı, halka yönelik faaliyetleri ve eserleri ile yakın tarihimizdeki büyük şahsiyetlerden birisidir.¹ Onun yakın tarihimizdeki yerinin anlaşılması bakımından bir zamanlar halkın adeta başucu kitabı olan "İslam Dini"² adlı eserine bakmak bile yeterlidir. Yıllarca İmam-Hatip Okullarında ders kitabı olarak okutulmuş, şimdiye kadar 1,5 milyon adet dolayında basılmış³ olan bu eser, zamanında büyük bir boşluğu doldurarak Türkiye'de en çok okunan dini bilgiler kitabı olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine geçiş sürecinde, İslami müktesabatın halka aktarılması hususunda, dönemin âlimleri üzerine ağır bir yük binmişti. Bu âlimler, İmparatorluk döneminde yetişmişler, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte birikimlerini Cumhuriyet Türkiye'sine sunmaya çalışmışlardır. Bu geçiş döneminin âlimleri, bu tarihi göreve bigâne kalmamışlar, gerek telif gerekse çeviri olarak Latin harfleriyle eserler vücuda getirmişlerdir. Hiç şüphesiz bu süreçte başta Kuran-ı Kerim olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh kitaplarının Latin harfleriyle Türkçe 'ye çevrilmesi büyük önem arz etmekteydi. İşte bu hassas dönemde

¹ Doğan, Recai, "Ahmet Hamdi Akseki ve Din Eğitimine Hizmetleri", Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu, Antalya, (4-6 Kasım 1994), sh. 1. (Yayımlanmamış tebliğ)

² Akseki, Ahmet Hamdi, *İslam Dini*, Ankara, 1954.

³ Yıldız, İlhan, *Ahmet Hamdi Akseki ve Din Eğitimindeki Yeri*, Uludağ Üniv, İlahiyat Fak. Bursa, 1996, sh. 43. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

dervişâne bir eda ile ağır yükü omuzlayan kutlu insanlardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış olan Merhum Ahmet Hamdi Akseki idi. Akseki, tefsir, hadis olsun fıkıh, kelim olsun hemen hiçbir İslâmî ilim alanını ve çocuk-yetişkin, bilgili-cahil, asker-sivil neredeyse hiçbir kesimi ihmal etmeyen ansiklopedik bir âlim idi. Bu ilmî faaliyetlerinin yanında idarecilik yapması, onu diğerlerinden farklı kılan hususlardan biriydi. O, bu dönemde birçok ilim dalında eserler ortaya koyduğu gibi tercüme ve şerh çalışmalarını da deruhte etmişti. İşte A. Hamdi Akseki'nin "Peygamberimizin Vecizeleri" adlı eseri, küçük çaplı da olsa böyle bir tercüme ve şerh çalışmasıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla söz konusu eser, Cumhuriyet Dönemi'nde Latin harfleriyle yazılmış ilk hadis tercüme ve şerhlerinden biridir.

Akseki, sözü edilen eserine bir ön söz ile başlıyor. Daha sonra *Hadis ve Sünnet* başlığı altında, hadis ve sünnetin önemi, Peygamberin vazifesi, Kur'an ile hadisin derecesi ve aralarındaki fark üzerinde değerlendirmelerde bulunuyor. Akseki, on ana başlık altında⁴ sıraladığı hadislerin önce Arapça asıllarını vermiş sonra "Tercümesi" diyerek tercümelerini yapmıştır. Daha sonra "Şerh" başlığını koyarak bazısında uzun bazısında kısa açıklamalarda bulunmuştur. Otuz beş hadisi ele aldığı eserinde bazen birbiriyle alakalı hadisleri peş peşe verdikten sonra hepsinin toplu şerhini yapmıştır.⁵ Akseki, derleme hadis kitaplarının genelinde olduğu gibi hadisleri sened olmadan vermiş ve ön sözünde kitabına aldığı hadisleri, Kütüb-i sitte, sünenler, müsnedler ve birçok muteber hadis kitaplarından derlediğini ifade etmiştir. Tercüme ve şerh, bir anlama faaliyeti olması bakımından önemli faaliyetlerdir. Merhum Akseki, bu mütevazı çalışmasıyla hadislerin anlaşılmasına katkı sağlamaya çalışmıştır.

A. Ahmet Hamdi Akseki'nin Hadisleri Tercüme Metodu

Bir metni diğer bir dile çevirmek anlamına gelen tercüme, ilgili metnin doğru bir şekilde anlaşılması bakımından önemli bir toplumsal ihtiyaç olup aynı zamanda bir anlama faaliyetidir. Tercüme edilecek metnin daha iyi anlaşılabilmesi açısından asıl metindeki kelimelerin, tercüme edilecek dile elden geldiği kadarıyla bire bir karşılıklarının verilmesi önemlidir. Metnin delalet ettiği mananın daha iyi anlaşılabilmesi bakımından gerektiğinde parantez içi açıklamaların yapılması önemlidir ki biz buna *tefsiri tercüme* diyoruz. Özellikle bu metin dinî bir metin olunca işin ehemmiyeti daha da artar. Dinî bir metni tercüme etmek, zor olmakla

⁴ Bu on ana başlık şunlardır: 1- Kuvvetli mü'min zayıf mü'minden hayırlıdır. 2- İctimâî vazifeler ve haklar. 3- Sevgi ve nefrette taassup. 4- İman ve istikamet. 5- Takva ve ahlâk güzelliği. 6- Müslümanlık ve güzel ahlâk. 7- Din-nasihât. 8- Bulaşıcı hastalık ve hurafeler. 9- Beş nimet. 10- Afiyet ne demek?

⁵ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 141-159.

birlikte mesuliyetli bir iştir. Arapça bilmenin yanında çeviri yapılacak dilin hususiyetlerini, inceliklerini bilmeye gerek duyacak bir faaliyetdir. İslâm dininin ikinci temel metni olan hadislerin tercümesi⁶ de bu bakımdan önem arz eden ve hassasiyetle yerine getirilmesi gereken bir husustur. "Hadisler diğer dillere birtakım yanlış anlamalara mahal vermeyecek şekilde tam karşılığıyla; buna imkân bulunmazsa mutlaka açıklama, dipnot ve doğru yorumlarıyla aktarılmalıdır."⁷ Bu bakımdan Hz. Peygamber'in söylediği sözdeki maksadının tam olarak ne olduğu, yapılacak olan tercümede iyi yansıtılmalıdır. Bu mânada A. Hamdi Akseki merhum, hadislerin tercümesi konusunda hassas davranmış, tercüme teknikleri ve anlaşılır bir dil kullanma açılarından maharetini ortaya koymuştur.

A. Hamdi Akseki'nin hadislerin tercümesinde takip ettiği yöntemleri şöylece sıralayabiliriz:

1. Asıl Metne Uygunluk

Hiç şüphesiz tercümelerde önemli olan hususlardan biri asıl metne uygunluktur. Akseki, kitabına yazdığı ön sözünde hadislerin tercümesinde mümkün mertebe aslın muhafazasını temin etmeye çalıştığını ifade eder.⁸ O, önce hadisin Arapça aslını sonra Tercümesi deyip Türkçe anlamını veriyor.

الدين النصيحة قلنا لمن؟ قال لله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعاماهم

Tercümesi

"Din ancak nasihattir. (Kime nasihattir? Diye sorduk). Şöyle buyurdu: 'Allah'a, Kitabına, Peygamberine, Müslümanların başlarına (yani ülûlemre, şeflere) ve bütün Müslümanlara'"⁹

Akseki, hadisi şerh ederken **nashın** asıl lügat manasının; ihlâs, sıdk ve tasfiye olduğunu ifade ederek¹⁰, **nasihat** kelimesinin asıl manasına yaklaşmaya çalışmıştır. Zira Akseki, hadisin tercümesinde "لمن" ifadesinin tercümesini yaparken Türkçe'deki öğüt anlamına gelebilecek "Kim için nasihat?" şeklinde değil de "Kime

⁶ Hadislerin tercümesi ile ilgili tespit, tahlil ve değerlendirmeler için bkz., Bozkurt, Nebi, "Hadislerin Tercüme ve Yorumlarında Uyulması Gereken Kurallar", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993-1994, sayı: 11-12, s. 211-281; Erul, Bünyamin, "Temel Hadis Kaynaklarının Çevirileri Üzerine Bir Kritik", Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü -Sempozyum-, 11-12 Mayıs 2007, Meram/Konya, Konevi Kültür Merkezi, 2008, s. 212-237

⁷ Bozkurt, s. 216.

⁸ Akseki, s. 6.

⁹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul, 1981, İman, 42; Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyri, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul, 1981, İman, 95.

¹⁰ Akseki, s. 135.

nasihattir?" şeklinde yapması, söz konusu kelime için *samimiyet*, *ihlas* manasını tercih ettiğini göstermektedir.

Bu anlamda o, asıl manaya o kadar sadakat göstermeye çalışmıştır ki, meddah (dalkavuk) (s. 85), mizan (terazi) (s. 122), Müslümanların başları (ülülemlr) (s. 132), zan (kötü sanma), gûl (yabanî hikâyeler) (s. 140), örneklerinde olduğu gibi aslına uygun düşecek mânaları parantez içinde yer vermiştir.

2. Gerektiğinde Tefsiri Tercüme Yapma

Tercümelerin anlaşılmasını zorlaştıran hususlardan biri de lafzî/harfî tercüme üzerinde ısrar edilmesidir. Bazı durumlarda kelime kelimesine tercüme edeceğim derken asıl manadan uzaklaşılır. "Her bir çeviri, aynı zamanda bir anlama faaliyetidir. Anlama ise, herhangi bir metnin, ikinci dildeki lafzî anlamlarını sıralamak değildir."¹¹ Bazen lafzî/harfî tercümenin yetersiz olduğu durumlar olabilir. İşte bu durumlarda kapalılığı giderici açıklamalar yapılması uygun düşmektedir. A. Hamdi Akseki, yaptığı tercümelerde zaman zaman parantez içi bilgilerle kapalılığı gidermeyi hedeflemiştir. O bu durumu ön sözünde şu sözleriyle işaret eder: "...İcap eden yerlerinde manâyı izah için kavs içinde bazı kelimeler ilâvesini lüzümlü görürüm."¹²

Bu manada o, lafzî/harfî tercüme yerine gerektiğinde parantez arası açıklamalar yaparak tefsiri tercüme yöntemini takip etmiştir. Bununla ilgili eserinin ilk hadisine yaptığı tercüme örneği olarak verebiliriz:

"...Sana (dünya ve ahirette) fayda veren şeyin son derece üzerine düş. Allah'tan da yardım iste, aciz ve gevşeklik gösterme! Şayet sana (bu kadar ihtiyattan sonra yine) bir şey değerse (işin istediği gibi olmazsa) 'eğer ben şöyle yapmış olsaydım, şöyle ve böyle olurdu' demeyin. 'Allah takdir etti ve Allah istediğini yaptı.' de. Çünkü (olmuş ve geçmiş bir şeye kaygı çekerek) keşki şöyle yapaydım böyle olmazdı gibi söz, şeytani vesveselere yol açar."¹³

Görüldüğü gibi Akseki, yaptığı tercümede mananın anlaşılmasına katkı sağlayacak şekilde hadisin aslında olmayan parantez içi bilgilere yer vermektedir. O, hadisleri tercüme esnasında birçok yerde bu şekilde parantez içi açıklamalar yaparak tefsiri tercümeler yapmıştır.¹⁴

¹¹ Erul, s. 213.

¹² Akseki, s. 6.

¹³ Müslim, Kader, 8.

¹⁴ Örnek olarak bkz., Akseki, s. 33,36, 58,59,69,73,86,108,132,141,142,171.

3. Anlaşılır Bir Dil Kullanma

Tercümede anlaşılabilir olmak önemli bir husustur. Bu manada yapılan tercüme-lerde halkın anlayabileceği bir dil kullanmak gerekmektedir. Akseki merhum, yaptığı hadis tercümelerinde yaşadığı çağa göre anlaşılır dil kullanmaya çalışmış- tır. Şimdi bile onun yapmış olduğu tercüme, genel itibariyle anlaşılabilir durumdadır.

Mesela kitabının 13. Hadisini¹⁵ şöyle tercüme eder:

"Bir şeyi sevmên, (seni) kör ve sağır eder."¹⁶

Yine anlaşılır bir dille yapmış olduğu bir tercüme¹⁷ şu şekildedir: " İki nimet vardır ki onlarda insanların çoğu aldanmıştır. Sıhhat ve boş vakit."¹⁸

Görüldüğü gibi Akseki, hadislerin tercümesinde genelde halkın anlayabileceği şekilde oldukça sade bir dil kullanmaya çalışmıştır.

B. Ahmet Hamdi Akseki'nin Hadisleri Şerh Metodu

Bir metni her yönüyle açıklamayı hedefleyen şerh, önemli bir anlama faali- yetidir. Hadisler; sözün sahibi Hz. Peygamber Dönemi'nden başlayarak zamanı- mıza kadar ama kısa / uzun ama şifâhî / kitâbî açıklamalar yapılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Bir hadis şerh edilirken önce senette bulunan râviler hakkında bilgi verilir. Hadiste geçen anlaşılması zor kelimeler varsa onlar açıklanır. Arab dili açı- sından ifadeler tahlile tabi tutulur. Hadisin anlaşılmasına yardımcı olacak ayet ve hadislerle yer verilir. Bazı durumlarda şiir ve hikâyelerle hadisi anlama faaliyetine destek olunmaya çalışılır. En sonunda hadisten yola çıkarak sosyolojik, psikolojik, iktisâdî birtakım tahlil, tespit ve değerlendirmelerde bulunulur.

Akseki merhumun hadisleri yukarıda ifade etmeye çalıştığımız çerçevede dirâyetli bir şekilde şerh ettiğini görüyoruz. Eserinin ön sözünde hadislerin şer- he ihtiyacının olup lafızlarında umum-husus, mutlak-mukayyed gibi durumların olduğunu zikrettikten sonra sözlerini şöyle devam ettirir: " Her biri 'Cevamiulkelim' olan bu hadisleri sade bir tercüme ile bırakmaya gönlüm razı olmadığından tercümele- rinden sonra bazan uzun, bazan da kısa izahlar yapılmıştır."¹⁹

Akseki'nin hadisleri şerhte takip ettiği metotları şu başlıklar altında ele ala- biliriz:

¹⁵ Akseki, s. 85.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, c. V, s.194.

¹⁷ Akseki, s. 160.

¹⁸ Buhârî, Rikak, 1.

¹⁹ Akseki, , s. 6.

1. Hadisi Ayet ve Hadislerle Şerh Etme

Akseki'nin hadisleri şerh ederken başvurduğu en önemli yöntemlerden biri, ayet ve hadisleri kullanmasıdır. Bu mânada onun, gerek hadisin anlamını pekiştirme gerekse hadisi açıklama sadedinde yoğun bir şekilde ayetleri kullandığını görüyoruz. Akseki, hadisin şerhinde ayetlerden istifade ederken; *ayetin tüm metnini verme ve manasına işaret etme* şeklinde iki yöntem takip etmiştir. Akseki hadisleri açıklama sadedinde birçok yerde çoğunlukla sure ve ayet numarasını zikrederek ayetleri metniyle birlikte vermiştir.²⁰ Çok az yerde sure ve ayet numarası vermeden ayetlerin sadece metnini vermiştir.²¹ Ayetleri verirken bazılarını orijinal metniyle birlikte²² bazılarını da sadece Türkçe meâllerini vermiştir.²³ Akseki bazen ayetin hepsini vermeden dipnotta yerini göstererek manasına işaret ediyor.²⁴ Akseki'nin hadisi açıklama sadedinde bu şekilde ayetin metnini vermeden manasına işaret ettiği birçok yer vardır.²⁵

Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılmasında nasıl ki ayetin ayet ile tefsiri önemli ise hiç şüphesiz hadisin doğru anlaşılması bakımından hadisin hadisle açıklanması önemlidir. Öncelikli olarak Akseki, hadisin farklı tariklerine işaret ederek hadisin anlam örgüsünü kurmaya çalışmaktadır.²⁶ Akseki'nin hadisi hadisle şerh etmesini şu örnekte açık bir şekilde görebiliyoruz. "Nefsi için sevdiği şeyi kardeşi için de sevmedikçe hiçbiriniz mümin olamaz." hadisini²⁷ " Kendi nefsi için sevdiği hayrı başka insanlar için de sevmedikçe hiçbir fert iman hakikatine ulaşamaz." Rivâyetinin şerh ettiğini işaret eden Akseki, sözlerine şöyle devam ediyor: "Yani o hadisteki (şey) den maksat (hayr), kardeşten maksat, (mutlaka insan), (mümin olmaz) dan maksat da (kâmil ve olgun mümin olamaz) demek olduğu bu rivâyetten açık olarak anlaşılmaktadır. Bu rivâyet, diğerinin bir tefsiri demektir."²⁸ Akseki, bazen rivayet farklarını vererek bir nevi hadisi hadislerle şerh etmek ister. Hatta bir yerde hadisin az çok birbirinden farklı olan rivayetlerinin yekdiğerini tefsir etmekte olduğunu ve mânayı tamamladığını ifade etmektedir.²⁹

²⁰ Örnek olarak bkz., Akseki, s. 76

²¹ Örnek olarak bkz., Akseki, s. 80, 100, 101, 115, 125.

²² Örnek olarak bakınız., Akseki, s. 122, 128, 160.

²³ Örnek olarak bakınız., Akseki, s. 29, 48, 76.

²⁴ Örnek olarak bakınız., Akseki, s. 48. Akseki burada sure ve ayet numarasını vererek şu ayete işaret ediyor: "Ey oğullarım! Gidin Yusuf'u ve kardeşini arayın. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin, doğrusu kâfirlere başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez." (Yusuf, 12/87.)

²⁵ Örnek olarak bkz., Akseki, s. 71, 160.

²⁶ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 57, 65, 132.

²⁷ Buhari, İman, 7; Müslim, İman, 71.

²⁸ Akseki, s. 70.

²⁹ Akseki, s. 123.

Akseki'nin, söz konusu eserinin birçok yerinde bu şekilde hadisi hadisle şerh ettiğini görüyoruz.³⁰

2. Hadislerin Şerhinde Âlimlerin Görüşlerine Yer Vermesi

Hadislerin iyi anlaşılmasında başta sahabe ve tabiin olmak üzere İslam âlimlerinin görüşlerinin önemli bir yeri vardır. Bu manada Ahmet Hamdi Akseki, öncelikli olarak sahabe ve tabiin görüşlerine yer vermiştir.³¹ Ayrıca İbn Hacer (852/1449), Aynî (855/1451), Suyutî (911/1505), Rağıb İsfehânî (502/1108), İbn Kayyım (751/1350), Şevkânî (1250/1834), Münâvî (871/1467) gibi âlimlerin görüşlerine yer vererek hadislerin anlaşılmasına katkı sağlamak istemiştir.³² Hatta bazı yerlerde yabancı filozofların görüşlerine yer verdiği de olmuştur.³³

Akseki, hadisleri açıklarken Kurtubî(671/1273) gibi müfessirlerden³⁴ İbn Hacer, Aynî, Kastallanî (923/1517), Beğavî (516/1117), Aliyyü'l-kârî (1014/1606) gibi hadis şarihlerinin görüşlerinden, dil yönüyle İbn Manzur (711/1311), Firuzabâdî (816/1414) ve Rağıb el-İsfehânî gibi âlimlerden³⁵ yararlanmasını bilmiştir.

3. Hadislerde Geçen Kapalı Kelimeleri ve Şerh Esnasında Zikrettiği Kavramları Açıklaması

Akseki'nin söz konusu eserde sıklıkla yaptığı ilmî faaliyetlerden biri de kavram açıklaması yapmasıdır. O, gerek hadiste geçen anlaşılmasında güçlük çekilen kelimeleri gerekse şerh esnasında zikrettiği kavramları usta bir şekilde açıklamıştır. Bu anlamda hadiste geçen heva (s. 74), takvâ (s. 109), mizan (s. 125), din (s. 134), nasihat (s. 135), advâ (s. 144), tıyere (s. 150), tefeül (s. 154) gibi birçok kelimeyi açıklamıştır. Din kelimesiyle ilgili açıklamalarından bir kısmını burada yer vermek isterim: "*Din lügatte; adet, itaat, inkıyat, siret, yol ve ceza mânalarına gelir. Şer'i mânası; akıl sahibi insanları öğülmeye layık ihtiyarlariyle (iyiyi kötüden seçmek kudreti) kendileri için bizatihî hayr olan şeye yürüten bir Allah kanunudur. Başka bir tâbirle; Allah'ın kulları için vazeylediği birtakım ahkâmıdır ki onları hayrı zâtîye, yani ebedî saadete davet eder.*"³⁶

³⁰ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 29, 30, 38, 70, 119, 124, 155.

³¹ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 73, 126, 127.

³² Örnek olarak bkz. Akseki, s. 36, 37, 69, 73, 123.

³³ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 62, 67.

³⁴ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 127.

³⁵ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 69, 126, 135, 137.

³⁶ Akseki, s. 134.

Akseki bazen hadisi şerh esnasında zikrettiği kavramları açıklar. Tevekkül, acz (s. 42), irade, şahsiyet (s. 51), tesânüd (s. 61), adâlet, ihsan (s. 62), ahlâk, vazife (s. 68), şehvet (s.78), sevgi (s. 86), istikâmet, (s. 98), hayr (s. 134) gibi kavramları sosyolojik, psikolojik ve iktisâdî açıdan açıklamıştır. Mesela o, irade kavramını açıklarken irade hastalıklarından bahsetmiş sonra *İrade Noksanları* başlığı altında *Kararsızlık, Düşünce Yokluğu ve Fıkdanı Metanet (Metanet Yokluğu)* alt başlıkları ile irade kavramını geniş bir şekilde açıklamaya çalışmıştır.³⁷

4. Hadisleri Şerh Esnasında Psikolojik, Sosyolojik vb. Tahlillerde Bulunması,

Ahmet Hamdi Akseki, hadisleri açıklama sadedinde birçok önemli tespit, tahlil ve değerlendirmelerde bulunur. Onun ortaya koyduğu psikolojik tahlillerden biri şöyledir: "Bugünkü psikolojiye göre zihni olan her tasavvur, tahakkuka meyyaldır. Bu tasavvur iyi de kötü de olabilir. Mahsûs suretlerin tahakkukuna, dışarı çıkmasına, sebep olan kuvvete (Şevk) denir. Şevkın zaman zaman değişen maddî ve bedenî kısmına (Şehvet), manevî olan elem verici, yani istenilmeyen ihtisas (duygu) lardan kaçıp hoş ve lezzet veren ihtisasları elde etmek isteyen nevine de (hevâ=Meyelân) denir."³⁸ Akseki'nin buna benzer psikolojik tahlillerine söz konusu eserinde rastlamamız mümkündür.³⁹

Akseki zaman zaman sosyolojik tahlillerde bulunur. Bunlardan biri şöyledir: "İnsanların toplu bir hâlde yaşamaları, yaratılışlarının zaruri icaplarındandır. İnsan yiyip içmeye, yatıp uyumaya, barınacak bir yere ne derece muhtaç ise, toplu bir hâlde yaşamaya da o kadar muhtaçtır...İşte bu zaruri bağlılığa 'tesanüd' denir. Şu gördüğümüz varlık âlemi arasındaki genel tesanüdün özel bir haleti olup fitratı bakımından medenî olan insanlar arasında bulunması zarurî olan bu 'tesanüd' içtimai vazifelerin mebdei sayılmaktadır. Yani böyle toplu bir hâlde yaşamak zorunda olan insanların birtakım vazifelerle mükellef ve onlara mukabil bazı haklara sahip bulunmaları da yine hayatın zarurî icaplarındandır."⁴⁰

Akseki eserinin farklı yerlerinde bu tip sosyolojik tahlillere yer verdiğini görüyoruz.⁴¹

³⁷ Akseki, s. 51-56.

³⁸ Akseki, s. 78.

³⁹ Örnek olarak bkz., Akseki, s. 78, 88, 118,119.

⁴⁰ Akseki, s. 61.

⁴¹ Örnek olarak bkz., Akseki, s. 28, 31, 51,52, 56, 64, 67.

5. Hadislerin Şerhinde Edebî Sanatlar, Şiir, Hikâye, Atasözü, Deyim ve Hikmetli Sözleri Kullanması

Anlatım gücünü ziyadeleştirmek bakımından edebî sanatlar, hikâye, şiir, atasözü vs. kullanımı önemlidir. Akseki, aynı zamanda edebî zevki olan birisidir. Onun Mehmet Akif'den edebiyat dersi aldığı da bilinmektedir.⁴² O yazdığı kitap ve makalelerde kelimeleri seçerek kullanmaktadır. Bu anlamda o, hadisleri şerh ederken ifadeyi tekid eden hususları kullanmaktan geri durmaz.

Hadislerin anlaşılmasına katkı sağlayacak şekilde bazen şiire yer verir. Eserinin birinci hadisinde⁴³ yer alan "Acz ve gevşeklik gösterme!" ifadesini açıklama sadedinde Mehmet Akif Ersoy'dan şu şiiri veriyor:

Bir gâye-i maksûda şitâb eyleyen âdem,
Tutmuşsa bidâyette eğer azmini muhkem,
Er geç bulacak sa'y ile dil-hâhını elbet.
Zîrâ bu şu'un-zâr-ı tecellide, hakikat⁴⁴

Bir başka yerde heva kelimesinin *sevilen şeyin kendisi* anlamına geldiği ile ilgili Arapça bir şiire yer veriyor.⁴⁵ Akseki, bazen hadislerin anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla atasözü, deyim ve hikmetli sözlere yer verir. "İki nimet vardır ki onlarda insanların çoğu aldanmıştır. Sıhhat ve boş vakit."⁴⁶ hadisini açıklarken vaktin ve sıhhatin önemini şu sözlerle aktarıyor: "Atalarımızın 'Vakit nakittir.' sözleri de altın ile yazılmaya değer büyük sözlerdendir." ...ve "Sıhhat, sağlam insanların başında bir taçtır ki onu ancak hasta olanlar görür." sözü ne büyük bir hakikatin ifadesidir.⁴⁷

Akseki, yukarıdakilere benzer şekilde hadisleri açıklama sadedinde bazen hikâyelere⁴⁸, bazen hikmetli sözlere⁴⁹ eserinde yer verir.

6. Hadisin Râvileri Hakkında Bilgi Vermesi

Bilindiği gibi hadis; sened ve metinden oluşmaktadır. Bu manada hadisin unsurlarından biri de senedir. Senede yer alan her bir şahsa râvî denir ve hadisin sahihlik derecesinin tespit edilmesinde önemli bir yere sahiptir. İşte Akseki bir

⁴² Bolay, Süleyman Hayri, "Akseki, Ahmet Hamdi" md., TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, c. 2, s. 293.

⁴³ Müslim, Kader, 34.

⁴⁴ Akseki, s. 45.

⁴⁵ Akseki, s. 76.

⁴⁶ Buhari, Rikak, 1.

⁴⁷ Akseki, s. 162,163.

⁴⁸ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 37, 38.

⁴⁹ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 99.

nevi hadisin senedi olan râviler hakkında çoğu zaman uzun sayılabilecek bilgiler vermektedir. Tabiatıyla hadisi senedi olmadan verdiğiinden dolayı sadece Hz. Peygamber'den sözü alan kesim yani sahabe hakkında açıklamalarına rastlamaktayız. Mesela Ebu Hureyre⁵⁰, Abdullah b. Amr⁵¹, Enes b. Malik⁵² ve Süfyan b. Abdullah es-Sakafi⁵³ hakkında bilgi vermiştir.

Yukarıda zikretmeye çalıştığımız hususların dışında Akseki'nin hadisleri şerhde takip ettiği diğer unsurlar arasında *Çelişkili Görünen Rivayetleri Tevil Etmesi*⁵⁴ ve *Mezheplerin Görüşlerine Yer Vermesi*⁵⁵ gibi hususları zikretmemiz mümkündür.

Sonuç

Birçok islâmî ilme dair eser telif eden Ahmet Hamdi Akseki, hadis alanında da maharetini göstermiş, hadisleri tercüme ve şerh yaparak hadislerin doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamaya çalışmıştır. Akseki eserini hazırlarken başta temel hadis kitaplarından ve şerhlerinden istifade etmiştir. Bunların yanında önemli ilmî eserlerden de istifade etmiş ama çoğu zaman kendine ait değerlendirmeye ve yorumlara yer vermiştir. Bu mânada o öyle çok yönlü bir ilim adamı hüviyetine sahiptir ki bir bakarsınız fakih edasıyla meselelere bakar, bir başka yerde onu müfessir olarak görürsünüz. Bazen o, bir muhaddis olarak karşınıza çıkar. Yaptığı psikolojik, sosyolojik ve ekonomik tahlil ve yorumlarına baktığınızda onu filozof veya bir ahlâk nazariyatçısı zannedersiniz. İşte bu noktada kendinizi "Keşke baştan sona bir tefsir yazmış olsaydı." veya "Bir hadis külliyyatını başından sonuna kadar şerh etseydi." demekten alıkoyamazsınız.

Ahmet Hamdi Akseki'nin, konuları akademik bir tarzda ele aldığı görüyoruz. Eserinde yer verdiği ayet ve hadislerin ve islâm âlimlerinin görüşlerinin kaynaklarını göstermesi; sosyolojik, psikolojik tespitler yapması, fıkhu'l-hadis yaklaşımı, temel kaynaklara inmesi, anlaşılması zor kelimeleri lügat ve ıstılah anlamlarıyla açıklaması, konuları kategorize ederek vermesi vb. durumlar, onun ne kadar titiz bir ilim adamı olduğunu gösteren hususiyetlerden birkaçıdır.

Şüphesiz yeni neslin ilim yolunda olan evladına örnek olması bakımından bu tip ansiklopedik âlimlerin üzerinde çalışmalar yapılması çok değerli ve anlamlı bir

⁵⁰ Akseki, s. 26-27

⁵¹ Akseki, s.73.

⁵² Akseki, s.57.

⁵³ Akseki, s.96.

⁵⁴ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 145, 155, 157.

⁵⁵ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 126, 127.

faaliyet olacaktır. Umarım bu çalışma, bu değerli faaliyetler zincirinin bir halkası olur.

Akseki söz konusu eserini şerh etmeksizin dua anlamı taşıyan şu hadisle bitiriyor: "Allah'ım! Senden dünya ve ahirette afiyet isteriz."⁵⁶ Biz de bu dua ile çalışmamızı nihayetlendirelim. Cenab-ı Hak, hepimize dünya ve ahirette afiyet versin. Ahmet Hamdi Akseki'ye de rahmet eylesin.

⁵⁶ Akseki, s. 176.